

**Assessing the Criteria of Vitality in Historical Places with Emphasis on the
Approach of Heritage Tourism Development
Case Study: Historical Buildings of District 12 of Tehran**

Azade Bitaraf¹, Zahra sadat Saeedeh Zarabadi*², Hossein Zabihi³.

1- PhD Student in Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2- Associate Professor, Department of Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

3- Associate Professor, Department of Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received: 24 September 2021

Accepted: 26 January 2022

Extended Abstract

Introduction

The development of tourism with a heritage approach is essential in the tourism planning process in order to introduce the cultural values of ethnic groups and nations, help preserve historical-cultural attractions, cultural branding, and preservation of local and spatial identity. In this regard, it is necessary to know the cultural and historical attractions and understand their impact, especially in tourism development. However, it should be noted that in our country, tourism, despite its very high potential, has not been considered scientifically and in principle. And it is mainly in the form of leisure, and a smaller percentage of tourists go to places with cultural and historical attractions. There are many historical and cultural attractions in different parts of the country, including the historical contexts of Tehran's 12th district, which can be effective in the development of tourism with a cultural-historical nature. In which tourists focus on enjoying the cultural-historical attractions, learning from the past, realizing the depth of art and culture, pride in the roots of religious identity combined with pride, impression and sadness. This research is to answer the questions as follow:

-What is the relationship between the vitality of urban space and urban heritage tourism in the historical sites of Tehran?

-What is the ranking of vitality criteria in the historical sites of the study area in terms of importance?

Methodology

The present study is in the category of applied-developmental research and from the point of view of certainty, it is in the category of quantitative research. The method of collecting information was based on common library and field methods. The statistical population of the people selected as the study population of this study includes two groups:

1. Tourists who have visited or been presented in historical sites at least once. (Mehrabanmanesh, Pahlavan Razaz, Dabir al-Molk, Kazemi), and
2. Specialists in the field of urban planning, architecture, restoration and tourism who are fully acquainted with the study areas.

* Corresponding Author (Email: z.zarabadi@srbiau.ac.ir)

Copyright © 2022 Journal of Urban Tourism. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution- noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages provided the original work is properly cited.

The group of specialists has been selected from among the people working in the Cultural Heritage and Tourism Organization of Tehran Province and the Municipality of District 12 of Tehran. The size of the statistical sample studied using Cochran's formula for tourists and professionals is equal to 384 and 36 people, respectively. In order to ensure the validity of the measurement tool, the content validity method was used and approved. To evaluate the validity of the questionnaire questions, Cronbach's alpha coefficient was used, the value for the statistical population of tourists and professionals is 0.976 and 0.977, respectively, which these figures indicate the optimal reliability of the questionnaires. After completing the questionnaires based on the five-point Likert scale by the statistical community, the results were sorted, classified, and coded and to perform inferential tests, they entered the software environment of SPSS statistical analysis software.

Results and discussion

The results of data analysis show that from the perspective of tourists and experts in this study, there is a direct (because the correlation coefficients are positive) and significant (because significant values are less than 0.05) relationship between vitality and urban tourism in historical sites of Tehran (4 historical houses studied). In addition, the intensity of this relationship is strong because the correlation coefficients are more significant than 0.7 and are close to 1. As a result, with the improvement of vitality standards in these historical places, tourism in these places will be further developed. In other words, in order to strengthen and develop tourism in these historical places and houses, it is necessary to enhance and improve the standards of vitality.

Findings from the ranking showed that each of the 4 historical sites of Mehrabanmanesh, Pahlavan Razaz, Dabir-ol-Molk and Kazemi has been studied from the perspective of the target community; In other words, it has been determined which historical site is in a better position than the others in relation to each factor. According to experts, the status of each factor in each of the historical buildings is different, except for the factor of beauty and visual appeal. Because the significant value for this factor is equal to 0.05, but for other factors, this value is less than 0.05. This is why the ranking of historic buildings has not been done according to this factor, because based on experts, these four places are on the same level in terms of beauty and visual attraction and are not much different from each other. From the tourists' point of view, the status of each factor in each of the historical houses is different because the significant value for each factor is less than 0.05.

Conclusion

The study of inferential statistics indicates that the impact of vitality variables on the promotion of heritage tourism in the four selected areas is not equal from the perspective of the community of professionals and tourists. Thus, according to experts, the variables of visual diversity, beauty, and user diversity have the highest effectiveness, and the factors of safety facilities, access quality, and environmental comfort have the least impact. At the same time, from the tourists' point of view, the variables of beauty and visual attractiveness have the most, and the criteria of attendance, feeling of security, and physical safety have the least impact. In order to study the type and extent of the relationship between vitality and urban tourism from the perspective of the statistical community, it was found that there is a direct and significant relationship between the studied variables in four historic houses, so that by improving vitality criteria in these places, tourism also develops.

Keywords: Vitality, historical sites, heritage tourism, Tehran.

سنجش معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی با تأکید بر رویکرد توسعه گردشگری میراثی مطالعه موردی: سراهای تاریخی منطقه ۱۲ تهران*

آزاده بیطرف - دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
زهرا سادات سعیده زرآبادی^۱ - دانشیار گروه شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
حسین ذبیحی - دانشیار گروه شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۰۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۰۲

چکیده

گردشگری به‌عنوان سومین صنعت اقتصادی جهان در زمینه رونق بخشیدن به شهرها و احیا و باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی شناخته شده است. از طرفی مداخلات کالبدی نامناسب در محدوده‌های ارزشمند تاریخی موجب کاهش سرزندگی و زیست پذیری آن‌ها گشته و حاصل چنین اقداماتی، ظهور محلاتی ناامن و ناسالم‌اند شده است. از این‌رو مطالعه حاضر درصدد "بررسی میزان تأثیر معیارهای سرزندگی در راستای بهبود و ارتقای سطح گردشگری شهری در مکان‌های تاریخی" برآمده است. به‌منظور دستیابی به این هدف، از راهبرد کمی با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی بهره گرفته شده است. اطلاعات کیفی بر پایه مطالعه منابع مکتوب پیرامون سه مفهوم "سرزندگی شهری"، "گردشگری شهری" و "مکان‌های تاریخی"، و اطلاعات کمی مبتنی بر پیمایش میدانی (مشاهده و پرسشنامه) در محدوده مکانی تحقیق حاصل گردیده است. یافته‌های استنباطی SPSS در خصوص ارزیابی میزان اثرگذاری پارامترهای سرزندگی بر ارتقا گردشگری در سراهای تاریخی منطقه ۱۲ تهران حاکی از آن است که معیارهای (تنوع بصری، زیبایی و جذابیت بصری، تنوع کاربری) و (زیبایی و جذابیت بصری) به ترتیب از منظر ۲ گروه آماری متخصصین و گردشگران، از بیشترین میزان اثرگذاری برخوردارند. همچنین نتایج حاصل از بررسی نوع و میزان ارتباط میان معیارهای سرزندگی و گردشگری در مکان‌های تاریخی منتخب، مبین وجود رابطه‌ای مستقیم و معنادار میان این دو متغیر می‌باشد. علاوه بر این شدت این رابطه قوی می‌باشد، زیرا ضرایب همبستگی اسپیرمن برای هر دو شاخص بیشتر از ۰/۷ و نزدیک به ۱ می‌باشند. رتبه‌بندی معیارهای سرزندگی در ۴ سرای تاریخی به لحاظ میزان اهمیت نشان داد که از نظر متخصصین، این ۴ مکان از لحاظ زیبایی و جذابیت‌های بصری در یک سطح بوده ولیکن از دید گردشگران، وضعیت هر عامل در هر یک از سراهای تاریخی با هم تفاوت دارند.

واژگان کلیدی: سرزندگی، مکان‌های تاریخی، گردشگری میراثی، تهران.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری سرکار خانم آزاده بیطرف در رشته شهرسازی به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران می‌باشد.

مقدمه

نواحی تاریخی از جمله فضاهای بااهمیت برای مردم به شمار می‌آیند، چراکه دارای ارزش تاریخی، کالبدی (از قبیل تکنولوژیکی، باستان‌شناسی و معماری) و فرهنگی می‌باشند (Panagiotopoulou, et al, 2020:5). در دهه‌های اخیر، مناطق تاریخی به دلیل دارا بودن منابع ارزشمند میراثی- فرهنگی، گردشگران بسیاری را به خود جلب نموده‌اند (Dickinson & Peeters, 2014:13). آشنایی با فرهنگ‌های گوناگون به‌ویژه فرهنگ گذشتگان و نمودهای کالبدی آن در قالب میراث فرهنگی، ابنیه و بافت‌های تاریخی، انگیزه‌ای اساسی در حوزه گردشگری به شمار می‌آید و این امر گردشگری را به صنعتی پررونق در حوزه ابنیه و بافت‌های تاریخی بدل کرده است (Chen & Chen, 2020:31). توسعه گردشگری با رویکرد میراث، به جهت معرفی ارزش‌های فرهنگی اقوام و ملل، کمک به حفظ و نگاه داشت جاذبه‌های فرهنگی تاریخی، برند سازی فرهنگی، حفظ هویت بومی و مکانی از اهمیت بالایی در فرآیند برنامه‌ریزی گردشگری برخوردار است، در این راستا شناخت جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی و درک میزان اثرگذاری آن‌ها به‌صورت خاص در توسعه گردشگری و در این میان گردشگری میراث ضروری است (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۶:۳۳۹). فقدان حیات شهری در بافت‌های تاریخی و ارزشمند بخش‌های مختلف شهر، علی‌رغم تمامی خصوصیات ماندگارشان، دلیلی روشن بر رها شدن و متروکه شدن این بافت‌هاست. این در حالی است که باوجود کمترین توجهات و اقدامات حفاظتی در این گنجینه‌های تاریخی ارزشمند که هنوز برای بسیاری از ما ناشناخته است؛ این بافت‌ها پذیرای گردشگرانی است که با رویکرد آگاهی هر چه بیشتر این رمز و رازها و شاید بازگشت به اصل آنچه بودند (هویت)، به این ثروت‌های فرهنگی و تاریخی رجوع می‌نمایند (احمدی، ۱۳۹۳:۸۹). سیری گذرا بر سیمای شهرهای تاریخی ایران، فضاهای شهری بارز شی را به نمایش می‌گذارد که همگی در گذشته نه‌چندان دور از تحرک و نشاط و سرزندگی مطلوبی برخوردار بوده‌اند که امروزه در پی رشد شتابان و بی‌برنامه شهرهای جهان سوم به‌ویژه کلان‌شهرها، و تأثیرات دوران مدرن از جمله سلطه قدرت سواره بر پیاده و نیز چیرگی کار و فعالیت و نبود مجال لازم برای حضور در فضاهای شهری و از طرفی عدم وجود ساختارهای مدیریتی و اجرایی صحیح علی‌رغم وجود قوانین و مقررات در مداخله و احیای این فضاهای بی‌توجهی به شرایط ویژه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... فضاهای شهری عموماً از بین رفته یا فاقد کارایی لازم هستند (با صولی و همکاران، ۱۳۹۸:۷۰). در این شرایط بذل توجه به فضاهای تاریخی شهری و کیفیت‌بخشی آن‌ها، به‌عنوان یک ضرورت اساسی در برنامه توسعه شهری حکایت از بازتولید و بازآفرینی این فضاها در جهت تقویت وجه فرهنگی- اجتماعی و بازبانی هویت شهری و سرزندگی دارد. بنابراین ضروری است با ساماندهی و بازآفرینی این فضاها در ساختارهای مختلف مدیریتی، کالبدی، اقتصادی- اجتماعی، زیست‌محیطی، نقش از دست‌رفته را به آن‌ها بازگرداند و راهبرد های مناسب را برای ایفای نقش واقعی این فضاها در شرایط امروزی جامعه ارائه نمود (زال و همکاران، ۱۳۹۹:۴۱). اما باید ذکر کرد که در کشور ما تاکنون گردشگری در بافت‌ها تاریخی باوجود پتانسیل‌های بسیار بالا، گردشگری در این بافت‌ها و توجه به سرزندگی این بافت‌های شهری به‌صورت علمی و اصولی مورد توجه واقع نشده است و عمدتاً درصد کمتری از گردشگران به مکان‌هایی با جاذبه‌های فرهنگی و تاریخی مراجعه می‌کنند. این در صورتی است که جاذبه‌های بسیار زیاد تاریخی و فرهنگی در نقاط مختلف کشور از جمله بافت‌های تاریخی منطقه ۱۲ تهران وجود دارد که می‌تواند تأثیرگذار در توسعه گردشگری با ماهیت فرهنگی- تاریخی باشد که در آن تمرکز گردشگران بر لذت بردن از جاذبه‌های فرهنگی- تاریخی، عبرت‌آموزی از گذشته، پی بردن بر عمق هنر و فرهنگ سنتی، افتخار بر ریشه‌های هویتی مذهبی توأم با افتخار، غرور، تأثر و ناراحتی می‌باشد.

از آنجایی که سراهای تاریخی منطقه ۱۲ تهران به دلیل معماری و بافت شهری خاص خود واجد ارزش‌های معماری و شهرسازی قابل توجه است و همچنین قدمت کالبدی بافت تاریخی و به‌تبع آن پیچیدگی و فرسودگی شدید، مشکلات اجتماعی و اقتصادی خاص این یافت، عاملی در راستای افت شدید شهری و به دنبال آن اقبال کمتر ساکنین محلی است، از سوی دیگر بیشترین گردشگران شهری تهران از جاذبه‌های موجود در بافت تاریخی بازدید به عمل می‌آورند در نتیجه این پژوهش با هدف بررسی معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی با تأکید بر رویکرد توسعه گردشگری

میراثی تدوین شده است در جهت دستیابی به هدف، سوالات مدنظر در این پژوهش بدین شرح است: آیا میان سرزندگی و گردشگری شهری مبتنی بر میراث رابطه‌ای وجود دارد؟ رتبه‌بندی معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی شهر تهران به لحاظ میزان اهمیت چگونه است؟

مطالعات قابل توجهی پیرامون توسعه گردشگری میراثی-فرهنگی در مکان‌های تاریخی انجام پذیرفته که از جمله □ آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود. موریس^۱ و همکاران (۲۰۲۱) پژوهشی با عنوان گردشگری فرهنگی و تعامل اجتماعی در مونته‌نگرو انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که داشتن چارچوبی سیستمی، مشارکت‌گرا زمینه را برای مشارکت بیشتر جامعه محلی آماده می‌کند و این مشارکت و تعامل اجتماعی جامعه میزبان با گردشگران زمینه رونق بیشتر گردشگری می‌گردد. جویسک^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان گردشگری فرهنگی در متن گردشگری انبوه به این نتیجه رسیده است که امروزه گردشگران فرهنگی به جای مصرف غیرفعال، رویکردی پیشگیرانه دارند و تمایل دارند که در سفرهای خود رویکرد تعامل با جامعه میزبان را تقویت نمایند. اسماعیل و همکاران (۲۰۱۴)، در مقاله‌ای با عنوان گردشگری میراث فرهنگی در مالزی: مسائل و چالش‌ها، به این نتیجه رسیدند که برای حفظ منابع و دارایی‌های میراث فرهنگی در مالزی، هر نظام با مدیریت باید با در نظر گرفتن همه مسائل و مشکلات توسعه یابد تا فرایند تصمیم‌گیری قابل‌اعتمادی برای بهینه‌سازی ارزش میراث فرهنگی صنعت گردشگری در مالزی ایجاد شود. در این مقاله به مروری کلی درباره وضعیت و مسائل و مشکلات گردشگری میراث فرهنگی در مالزی پرداخته شده است. زال و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان موزه‌های باستان‌شناختی و نقش آن در توسعه گردشگری میراث فرهنگی در شهرهای تاریخی (مطالعه موردی: موزه خانه کلبادی شهر ساری) انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که بعد عملکرد موزه، تأثیر معناداری بر توسعه گردشگری میراث فرهنگی داشته است. بتای محاسبه شده برای بعد عملکرد موزه خانه کلبادی، نشانگر سهم بیش از ۶۰ درصدی آن بر توسعه گردشگری میراث فرهنگی و اهمیت عملکرد موزه است. در این خصوص باید اذعان داشت، آنچه مخاطب در موزه با آن مواجه می‌شود، مجموعه‌ای از فعالیت‌های تخصصی است. در حقیقت رابط میان مخاطبان و اشیاء فرهنگی صامت در موزه‌ها، عملکرد موزه است که عمدتاً از طریق نیروی انسانی متخصص طراحی و اجرا می‌شود. همچنین معیار عملکرد فنی موزه با بتای ۰/۴۰۴ بیشترین سهم را در توسعه گردشگری میراث داشته است که نشانگر رعایت دقیق مسائل حفاظتی در موزه است. معیار کیفیت خدمات نیز با بتای ۰/۰۷۵ کمترین سهم را در توسعه گردشگری میراث داشته است، این وضعیت با کمیت و کیفیت ارائه خدمات فرهنگی توسط موزه و کارکنان آن به گردشگران در ارتباط است. روستایی حسین‌آبادی و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان بازاریابی قابلیت‌های فرهنگی - تاریخی، گردشگری شهری مطالعه موردی: استان گیلان انجام داده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان داد که بازاریابی قابلیت‌های فرهنگی و بازاریابی قابلیت‌های تاریخی در دسته شرایط راهبردی قرار دارد که در این بین عوامل مربوط به صنعت گردشگری شرایط زمینه حاکم است و شرایط محیطی کشور نقش تعدیل‌کننده را ایفا می‌کند. توسعه فرهنگی و اقتصادی گیلان از پیامدهای بازاریابی قابلیت‌های فرهنگی-تاریخی، گردشگری گیلان می‌باشد. قربانی و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان ارائه الگوی مدیریت راهبردی فضایی گردشگری میراث شهری (مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران) انجام داده‌اند. طبق نتایج شاخص توانمندسازی بالاترین نقش را در مدیریت راهبردی گردشگری میراثی داشته و پس از آن سیاست عمومی و بازار بیشترین رتبه میانگین را دارا می‌باشند. کمترین میانگین نیز مربوط به محصول و پذیرش اجتماعی می‌باشد. در بین سه منطقه مورد مطالعه از دیدگاه گردشگران منطقه ۲۰ شرایط مناسب‌تری داشته و منطقه ۶ و ۱۲ به ترتیب شرایط نامناسب‌تری از لحاظ شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری میراثی دارا می‌باشند. تفاوت بین مردم محلی و گردشگری در این زمینه نیز مشهود است. همان‌طور که در بخش قبلی توضیح داده شد که منطقه ۲۰ از لحاظ مردم محلی شرایط نامناسب‌تری نسبت به مناطق ۶ و ۱۲ است. باصولی و همکاران (۱۳۹۸) پژوهشی با عنوان نقش عوامل مؤثر گردشگری فرهنگی در توسعه کارآفرینی شهر میراث جهانی یزد انجام داده‌اند. بر اساس بررسی انجام پذیرفته سه عامل رفتاری، ساختاری و بسترها و شرایط محیطی بر توسعه کارآفرینی گردشگری فرهنگی

^۱ Moric

^۲ Jovicic

مؤثر بوده و عامل رفتاری بیشترین شدت رابطه را با متغیر توسعه کارآفرینی گردشگری فرهنگی دارد. علاوه بر این مشخص گردید هر یک از عوامل مذکور با یکدیگر نیز رابطه داشته و برهم تأثیر می‌گذارند و از این طریق نیز می‌توانند بر متغیر توسعه کارآفرینی گردشگری فرهنگی اثرگذار باشند. نجمی و همکاران (۱۳۹۶) مقاله‌ای با عنوان تحلیل یادمان‌های تاریخی گردشگری شهری با استفاده از تکنیک‌سوات (مطالعه موردی: شهر کرمان) انجام داده‌اند. یافته‌های تحقیق حاکی از این واقعیت است که این شهر به لحاظ موقعیت جغرافیایی خاص خود ظرفیت تبدیل شدن به یکی از قطب‌های بزرگ گردشگری تاریخی در جنوب شرقی کشور را داراست، که مانع اساسی و ضعف بزرگ در راه رسیدن به این هدف، به تعدد تصمیم‌گیران و مسائل مدیریتی وضع موجود و ضعف در زیرساخت‌ها بازمی‌گردد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، شهر کرمان ظرفیت لازم برای تبدیل شدن به قطب گردشگری را دارد و بین عوامل جاذب گردشگری، عوامل راهبردی و زمینه‌های قدرت، ضعف، فرصت و تهدیدها در شهر کرمان رابطه معنی‌داری وجود دارد. عباس‌زاده و آیشم (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان تعریف محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در بافت کهن شهر ارومیه (نمونه مطالعاتی: محله مهدی‌القدم) انجام داده‌اند. نتایج حاصله مبین آن است که هسته‌های اولیه شهر یا بافت قدیمی دارای یک‌سری ویژگی‌های منحصربه‌فرد است. این خصوصیات ویژه در برخی بخش‌های شهر به‌صورت کالبدی و در بخشی دیگر به‌صورت ارزش‌هایی معنوی دیده می‌شود. در محله مهدی‌القدم شهر ارومیه تعریف محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در بافت کهن شهر ارومیه نمونه مطالعاتی: محله مهدی‌القدم این خصوصیات خاص به هر دو صورت در کنار هم قرار گرفته‌اند. قابلیت‌های موجود در محله الزام طراحی در این بخش شهر را به اثبات می‌رساند. در پایان طرح‌هایی سه‌بعدی و پلان راهبردی از طراحی محور در محله مهدی‌القدم ارائه شده است. زارع اشکذری و همکاران (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان تحلیلی بر نقش جاذبه‌های میراث فرهنگی در توسعه و جذب گردشگری شهری در ایران مرکزی (مطالعه موردی: شهر یزد) انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که شاخص‌های ظرفیت‌های گردشگری فرهنگی با مقدار ۰/۱۲۴ و رضایتمندی گردشگران با ۰/۱۱۶، عامل بسیار مهمی در افزایش رونق گردشگری فرهنگی در شهر یزد است. در این راستا، امضای تفاهم‌نامه همکاری بین استان‌های هم‌جوار، سرمایه‌گذاری در بخش میراث مادی فرهنگی، بازسازی و احیای مراکز تاریخی و همکاری با مراکز دانشگاهی، بیشترین تأثیر را در رونق جاذبه‌های گردشگری فرهنگی شهر یزد دارد. بحرینی‌زاده و زمانی (۱۳۹۴) پژوهشی با عنوان تعیین جایگاه مکان‌های تاریخی ایران با تحلیل اهمیت، عملکرد ویژگی‌ها و رویکرد نقشه ادراکی از دید گردشگران خارجی (مطالعه موردی: تحت جمشید، عالی‌قاپو و مسجد جامع اصفهان) انجام داده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که جایگاه این مکان‌ها تقریباً شبیه به هم است. عامل بهداشتی و عامل اطلاعاتی از نقاط ضعف اصلی و عامل جذابیت مکان تاریخی و عامل دسترسی از نقاط قوت هر سه مکان است. همچنین هر سه مکان در عامل‌های امکانات خوردنی، استراحت، و موسیقی دارای ضعف هستند. جملگی مطالعات نامبرده صرفاً به ارائه راهبردها و سیاست‌های توسعه گردشگری شهری در مکان‌ها و بافت‌های تاریخی در راستای جذب گردشگران فرهنگی-میراثی پرداختند. اگرچه تحقیقات محدودی نیز در زمینه احیا و بازآفرینی بافت‌های فرسوده با اتکا بر معیارهای سرزندگی صورت پذیرفته، اما پژوهشی جامع در این حوزه که مشخصاً معیارهای سرزندگی را در مکان‌های تاریخی با تأکید بر توسعه گردشگری میراثی موردسنجش قرار دهد، انجام نشده است. بر این اساس پژوهش حاضر درصدد آن است تا با تکیه بر پارامترهای سرزندگی، زمینه احیای مکان‌های تاریخی را به‌منظور ارتقای گردشگری میراثی فراهم آورد. در راستای دستیابی به این هدف؛ مفاهیم، مکاتب و تجارب علمی در سه حوزه "سرزندگی"، "مکان‌های تاریخی" و "گردشگری شهری" موردبررسی قرار گرفت و شاخص‌های مربوط به این سه مفهوم به‌منظور "شناسایی اصول و معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی" و سنجش میزان تأثیرگذاری این عوامل بر میزان رشد گردشگری در محدوده‌های تاریخی شهر تهران استخراج گردیده است.

مبانی نظری

گردشگری میراثی تاریخی، رهیافتی فرهنگی-اقتصادی است که با تحقق هم‌افزایی فرهنگی-میراثی تاریخی، علاوه بر شکل‌گیری یک فعالیت اقتصادی جدید، می‌تواند با ساخت هویتی یکدست و نیرومند، به پایداری هویت ملی، امنیت ملی

و پایداری سیاسی - فرهنگی بینجامد. بر این اساس گردشگری میراثی تاریخی می‌تواند به‌عنوان یک کاتالیزور جهت پاسداری از میراث فرهنگی عمل کند زیرا قوام دهنده هویت ملی و تاریخی ماست (شیخ‌حسینی، ۱۳۹۴: ۱). جاذبه‌های گردشگری میراثی تاریخی معمولاً در سه شکل (۱- مکان‌های واقعی: این مکان‌ها با زندگی معماران، حماسه‌سازان، مفاخر علمی، دینی فلسفی، نویسندگان ارتباط واقعی دارند و معمولاً محل تولد، زندگی، آفرینش آثار، مرگ و مقبره آن‌ها هستند)، (۲- مکان‌های خیالی: این مکان‌ها بیانگر یا تجلی فضای حماسه، واقعه تاریخی، معماری، نقاشی، رمان، نمایش‌نامه یا شعر و ... هستند)، (۳- مکان‌های ساخته‌شده: مکان‌هایی هستند که به عمد برای جذب بازدیدکننده خلق شده‌اند) متجلی می‌شوند (حاجی نژاد و همکاران، ۱۳۸۷: ۹۴-۹۶). گردشگری میراث طبق اصول جهانی به دو نوع تقسیم می‌شود: گردشگری نوع اول که شامل دیدار از مکان‌های ملموس مانند موزه‌ها، سایت‌های تاریخی، باستان‌شناسی، معماری و می‌شود و گردشگری نوع دوم که شامل آثار میراثی ناملموس مانند آداب‌ورسوم، فرهنگ، نوع معیشت و جنبه‌های علمی مردم‌شناسی می‌باشد (Park et al, 2019: 101). در عین حال توسعه انواع گردشگری خصوصاً گردشگری با جاذبه‌های تاریخی - فرهنگی برای ساکنان محلی از جنبه‌های مختلفی دارای اهمیت می‌باشد؛ از جمله: اولاً گردشگری، جامعه میزبان را به سایر جوامع و فرهنگ‌ها معرفی می‌کند. دوماً صنعت گردشگری فرصتی برای ساکنان ایجاد می‌کند تا فرهنگ خود را مستقیم و بدون واسطه و به شکل واقعی به علاقه‌مندان عرضه کند (Santa, & Tiatco, 2019: 302). جذابیت مکان‌های تاریخی و در این میان سراهای تاریخی در راستای جذب گردشگر، نیازمند داشتن مکان و محیطی سرزنده است. فضاهای تاریخی با کیفیت، در صورتی که دارای طراحی و مدیریت خوبی باشند، نقش تعیین‌کننده‌ای در ارتقای رفاه فردی و ایجاد ارزش‌های مثبت اجتماعی، اقتصادی و محیطی در شهرها و جذب گردشگر دارند (Megeirhi et al, 2020: 1356). سرزندگی مکان‌های شهر بازتاب سطح شلوغی آن در اوقات مختلف روز و در بخش‌های مختلف است (Lak et al, 2020: 389). سرزندگی و پویایی فضای شهری و در مقابل، ملال‌انگیزی آن بازتاب شمار و به‌خصوص نوع فعالیت‌ها و رویدادهایی است که در فضا صورت می‌پذیرد. در ارتباط با سرزندگی در بافت‌های تاریخی شهری سه دیدگاه به شرح زیر مطرح شده است:

دیدگاه نخست: بر مبنای این دیدگاه، اساساً سرزندگی شهری صفت و کیفیتی است که در ذات کالبدی و معماری، هستی داشته و به‌طور مستقل از ناظر وجود دارد. این دیدگاه به «جبریت محیطی» شهرت دارد و بر اساس آن محیط کالبدی مناسب جیرا به ایجاد سرزندگی شهری می‌انجامد.

دیدگاه دوم: بر مبنای این دیدگاه سرزندگی شهری، مقوله‌های ذهنی و سلیقه‌ای است که کاملاً توسط ناظر ساخته می‌شود و هیچ‌گونه ارتباطی با ساختار و خصوصیات محیط مصنوع ندارد. این دیدگاه به امکان‌گرایی محیطی (موسوم است و بر مبنای آن هندسه محیط فاقد اهمیت تلقی شده و تنها ویژگی‌های روان‌شناختی و موقعیت اجتماعی اقتصادی ناظر است که محیطی را به‌عنوان محیط سرزنده و محیط دیگری را و یا همان محیط را در زمانی دیگر به‌عنوان محیطی افسرده طبقه‌بندی می‌نماید (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۳۸).

دیدگاه سوم: بر مبنای این دیدگاه، سرزندگی شهری پدیده‌ای ادراکی شناختی است که در جریان فرایند دادوستد میان خصوصیات کالبدی و قابل‌ادراک شهر از یک سو و الگوها و رمزهای فرهنگی، توانایی‌های ذهنی، تجارب قبلی و اهداف ناظر از سوی دیگر شکل می‌گیرد. این دیدگاه از دهه ۱۹۹۰ میلادی بر مسئله (تجربه انسانی فضای شهری تأکید دارد و کیفیت طراحی شهری، از جمله سرزندگی را در رابطه با «تجربه و ادراک» انسان تعریف و ارزیابی می‌کند. بر اساس این دیدگاه که به‌احتمال‌گرایی محیطی) و با رویکرد تعاملی موسوم است، ابتدا محیط شهری خصوصیات و صفات کالبدی خود را در معرض دید و ارزیابی حواس ناظر قرار می‌دهد و سپس ناظر از آن محیط دریافت‌های گوناگونی به عمل آورده و نهایتاً آن را مورد ارزیابی و قضاوت قرار می‌دهد و صفت سرزندگی را به محیط الصاق می‌نماید (رحیمی و توسلی، ۱۳۹۸: ۵۸).

روش پژوهش

پژوهش حاضر در زمره تحقیقات کاربردی- توسعه‌ای و از نقطه نظر قطعیت، در دسته تحقیقات کمی قرار گرفته است. شیوه گردآوری اطلاعات بر مبنای روش‌های متداول کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. اطلاعات میدانی نیز از طریق ابزار مشاهده و پرسشنامه محقق ساخت گردآوری شده است. جامعه آماری افرادی که به‌عنوان جامعه مطالعاتی این تحقیق برگزیده شده‌اند، شامل دو گروه، اعم از ۱. گردشگرانی که از مکان‌های تاریخی مورد پژوهی (سراهای تاریخی مهربان منش، پهلوان رزاز، دبیرالملک، کاظمی) حداقل یک مرتبه بازدید به عمل آورده و یا در آن‌ها حضور یافته‌اند، و ۲. متخصصان حوزه شهرسازی، معماری، مرمت و گردشگری که به محدوده‌های مورد مطالعه آشنایی کامل دارند. گروه متخصصان از میان افراد شاغل در سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان تهران و شهرداری منطقه ۱۲ شهر تهران برگزیده شده‌اند. توزیع پرسشنامه در میان بازدیدکنندگان به صورت تصادفی و در میان متخصصان به شکل از پیش تعیین شده با بهره‌گیری از تکنیک دلفی، انجام پذیرفته است. لازم به ذکر است به جهت متفاوت بودن افراد نمونه، پرسشنامه‌هایی به صورت مجزا حاوی سؤالاتی متفاوت، برای این دو گروه طرح و تدوین گردیده است؛ ۱. پرسشنامه‌ای جهت نظرسنجی از افراد غیرمتخصص و عامی (گردشگران) که سؤالات موردسنجش به راحتی برای آنان قابل درک و فهم باشد. و ۲. پرسشنامه‌ای حاوی سؤالات تخصصی جهت پاسخ‌گویی کارشناسان. حجم نمونه آماری مطالعه شده با استفاده از فرمول کوکران برای گردشگران و متخصصین به ترتیب معادل ۳۸۴ و ۳۶ نفر تعیین شده است. به منظور اطمینان از روایی ابزاری اندازه‌گیری، از روش روایی محتوا استفاده گردید. در این تکنیک، تأکید زیاد بر قضاوت شخصی سازندگان ابزار می‌باشد، لذا پرسشنامه‌های مذکور پس از تدوین در اختیار صاحب نظران قرار گرفت و اساتید و کارشناسان، سؤالات آن را از نظر روا بودن تأیید نمودند. جهت بررسی میزان اعتبار سؤالات پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شد که میزان آن به ترتیب برای جامعه آماری گردشگران و متخصصین معادل ۰/۹۷۶ و ۰/۹۷۷ می‌باشد که این ارقام نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه‌ها دارد. پس از تکمیل پرسشنامه‌های تنظیم شده بر اساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت توسط جامعه آماری، پاسخ‌های حاصله مرتب‌سازی، طبقه‌بندی و کدگذاری شده و جهت انجام آزمون‌های استنباطی قابل ارزیابی در محیط نرم‌افزار تحلیل آماری SPSS شد.

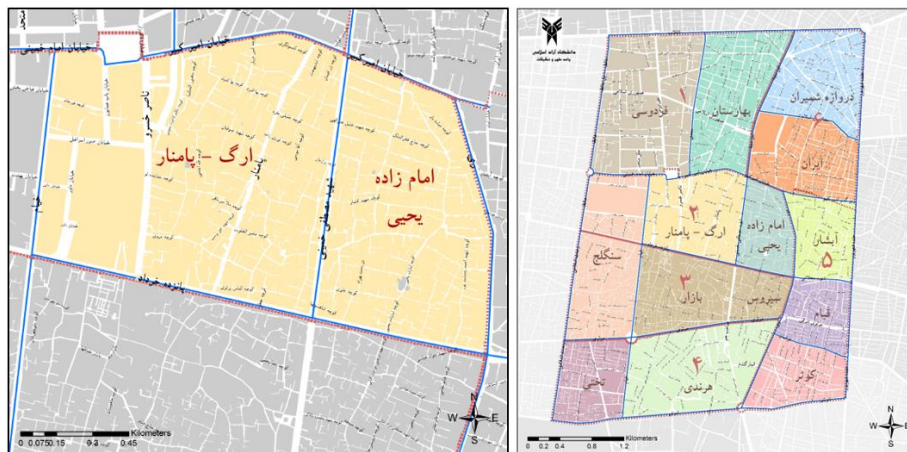
جدول شماره ۱. شاخص‌های مربوط به متغیرهای پژوهش

متغیر	شاخص‌ها	منابع
سرزندگی فضای شهری	مدت ماندگاری، کیفیت و کمیت دسترسی، نفوذپذیری بصری، نفوذپذیری کالبدی، انعطاف‌پذیری کاربری، امنیت روانی و اجتماعی، ایم نی فیزیک، شفافیت فضایی، شفافیت بصری، خوانایی فضایی، جذابیت ادراکی، آسایش محیطی، آسایش اقلیمی، تسهیلات رفاهی	صیامی و همکاران (۱۳۹۴)، سلیمانی و همکاران (۱۳۹۷)، زال و همکاران (۱۳۹۹)
گردشگری میراث	نوزایی هنرها و فنون محلی و فعالیت‌های فرهنگی سنت- حفاظت از مناطق دارای ارزش فرهنگی- زیباشناختی- جذب جمعیت- هویت محلی- عدالت اجتماعی، امنیت و برابری- سرزندگی- درآمدزایی- اشتغال‌زایی- ایجاد بازارهای نو- گسترش صادرات پنهان تسهیلات و زیرساخت‌های شهری- مرمت و احیا- تغییر کاربری- خوانایی- جذابیت بصری- حمل و نقل	رهنمایی و همکاران (۱۳۹۰)، اسکندری و همکاران، (۱۳۹۵) Hristic et al(2020)

محدوده مورد مطالعه

تهران، از یک سو نسبت به سایر شهرهای تاریخی کشور، شهری نوپدید است و از سویی دیگر، به علت قدمت اسکان و زیست در آن، از دوره پیش از پایتختی، شهری تاریخی به شمار می‌آید. تعداد بسیاری از نهادهای فرهنگی و تاریخی تهران، در منطقه ۱۲ واقع شده‌اند، به همین دلیل می‌توان این منطقه را به‌عنوان مرکز تاریخی و فرهنگی این شهر به شمار آورد (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۳). منطقه ۱۲، کانونی زنده و فعال و محرک اقتصاد کلان شهری محسوب می‌گردد، علاوه بر این که شاخص‌ترین فضاها و آثار تاریخی تهران را در خود جای داده است، محیطی با کیفیت و دارای

عناصر هویتی شاخص را عرضه می‌دارد، تا جاذب فعالیت‌های متنوع فرهنگی، مدنی و گردشگری برای شهروندان تهرانی و دیگر گردشگران داخلی و خارجی باشد (همان، ۹۰). محله تاریخی عودلاجان واقع در منطقه ۱۲ تهران به‌عنوان قلمروی مطالعاتی پژوهش حاضر انتخاب شده است. این محله از شمال به خیابان امیرکبیر، از شرق به خیابان ری، از غرب به خیابان ناصرخسرو و از جنوب به خیابان پانزده خرداد محدود می‌شود و مساحت آن حدود ۱۵۰ هکتار است. عودلاجان یکی از پنج محله تهران عهد صفوی است که به همراه محلات ارگ، سنگلج، چاله میدان و بازار، ساختار شهر قدیم تهران را شکل می‌دادند (تصویر ۲). از میان تعدد آثار مهم و ارزشمند در محله عودلاجان، ۴ سرای تاریخی پهلوان رزاز، دبیرالملک، کاظمی، مهربان منش به‌عنوان نمونه‌های مطالعاتی برگزیده شده‌اند.

شکل شماره ۱. محله بندی و نظام مدیریتی موجود در منطقه ۱۲ (راست) موقعیت مکانی محله عودلاجان در منطقه ۱۲ (چپ)

بحث و یافته‌ها

طی بررسی نرمال یا غیرنرمال بودن توزیع داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنف، مشخص گردید که هیچ‌یک از معیارها و متغیرهای پژوهش چه برای متخصصین و چه برای گردشگران نرمال نبوده (جدول ۵) و باید از آزمون‌های ناپارامتریک معادل با آزمون‌های پارامتریک استفاده نمود. بر این اساس از آزمون ناپارامتری ویلکاکسون به‌منظور محاسبه مقادیر میانگین و واریانس متغیرها استفاده شده است. نتایج حاصله حاکی از آن است که از نظر متخصصین متغیرهای تنوع بصری، زیبایی و جذابیت بصری و تنوع کاربری سراهای تاریخی منطقه ۱۲ تهران با مقدار میانگین ۳/۹۴، ۳/۶۷ و ۳/۵۴ به ترتیب بیشترین تأثیرگذاری را داشته‌اند و این ۳ عامل بهترین نمره ارزیابی را از نظر این افراد کسب نموده‌اند. هرچند این مقدار میانگین‌ها نزدیک به حد متوسط به بالا می‌باشد و تا حدودی از میزان اثرگذاری زیاد فاصله دارند. همچنین عواملی که کمترین اثرگذاری را داشته‌اند به ترتیب عبارت‌اند از امکانات و تسهیلات ایمنی، کیفیت دسترسی و آسایش محیطی که میانگین این متغیرها به ترتیب برابر است با ۲/۶۳، ۲/۶۹ و ۲/۷۳. از نظر گردشگران متغیر زیبایی و جذابیت بصری سراهای تاریخی منطقه ۱۲ تهران با مقدار میانگین ۳/۸۷ بیشترین تأثیرگذاری را داشته و بهترین نمره ارزیابی را از نظر این افراد کسب نموده است. همچنین عواملی که کمترین اثرگذاری را داشته‌اند به ترتیب عبارت‌اند از حضور پذیر، احساس امنیت و ایمنی فیزیکی که میانگین این متغیرها به ترتیب برابر است با ۲/۹۵، ۲/۸۹ و ۲/۹۲. (جدول ۲)

جدول شماره ۲. نتایج حاصل از آزمون کلموگروف-اسمیرنوف و ویلکاسون

نتایج حاصل از بررسی میزان نرمال بودن متغیرهای پژوهش (آزمون کلموگروف-اسمیرنوف)	
متغیرهای پژوهش	
کیفیت دسترسی	۰/۳۲۸
کمیت دسترسی	۰/۳۹۵
فعالیت پذیری	۰/۱۶۹
جذابیت بصری	۰/۲۸۱
خوانایی	۰/۱۵۶
شفافیت بصری	۰/۳۷۹
شفافیت فضایی	۰/۱۷۹
تسهیلات ایمنی	۰/۲۶۲
امنیت	۰/۴۰۰
انصاف پذیری	۰/۳۴۰
نقوذپذیری کالبدی	۰/۲۱۵
نقوذپذیری بصری	۰/۳۰۵
آسایش اقلیمی	۰/۲۵۲
تسهیلات رفاهی	۰/۳۵۷
آسایش محیطی	۰/۳۵۲
تنوع بصری	۰/۱۷۴
تنوع کاربری	۰/۳۶۹
تنوع فعالیتی	۰/۴۶۸
تنوع کالبدی	۰/۴۷۴
حضور پذیری	۰/۴۶۸
جامعه آماری	
متخصصین	
گردشگران	
نتیجه	نرمال نمی باشد
نتایج حاصل از بررسی توصیفی متغیرهای پژوهش (آزمون ویلکاسون)	
متغیرهای پژوهش	
کیفیت دسترسی	۲/۶۹
کمیت دسترسی	۳/۰۴
فعالیت پذیری	۲/۳۳
جذابیت بصری	۳/۶۷
خوانایی	۳/۱۵
شفافیت بصری	۳/۰۳
شفافیت فضایی	۳/۱۹
تسهیلات ایمنی	۲/۶۲
امنیت	۲/۹۸
انصاف پذیری	۲/۹۷
نقوذپذیری کالبدی	۳/۰۸
نقوذپذیری بصری	۳/۰۹
آسایش اقلیمی	۲/۹۲
تسهیلات رفاهی	۲/۸۷
آسایش محیطی	۲/۷۳
تنوع بصری	۲/۹۴
تنوع کاربری	۳/۵۴
تنوع فعالیتی	۳/۳۴
تنوع کالبدی	۳/۱۳
حضور پذیری	۳/۰۸
جامعه آماری	
متخصصین	
میزان اثرگذاری	
گردشگران	
میزان اثرگذاری	

در ادامه نتایج حاصل از بررسی فرضیه‌های پژوهش که با بهره‌گیری از آزمون‌های همبستگی اسپیرمن و فریدمن انجام پذیرفت، ارائه گردیده است.

فرضیه ۱ = نوع و میزان رابطه میان سرزندگی و گردشگری شهری در مکان‌های تاریخی شهر تهران قابل تعیین است.

ارتباط میان معیارهای سرزندگی و گردشگری در مکان‌های تاریخی با استفاده از آزمون همبستگی انجام پذیرفت. شایان ذکر است که در این گونه موارد از ضریب همبستگی پیرسون (وقتی متغیرها نرمال باشند) یا ضریب همبستگی اسپیرمن (حداقل یکی از متغیرها نرمال نباشد) استفاده خواهد شد. نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف برای متغیرهای سرزندگی و گردشگری شهری حکایت از نرمال نبودن متغیرها از دیدگاه متخصصین و گردشگران دارد (جدول ۳). از این رو از ضریب همبستگی اسپیرمن برای بررسی رابطه بین سرزندگی و گردشگری شهری از دید گردشگران و متخصصین استفاده گردید. نتایج حاصل از آنالیز داده‌ها نشان‌دهنده آن است که از دید گردشگران و متخصصین حاضر در این پژوهش، میان سرزندگی و گردشگری شهری در مکان‌های تاریخی شهر تهران (۴ سرای تاریخی مورد مطالعه) رابطه‌ای مستقیم (زیرا ضرایب همبستگی مثبت می‌باشند) و معنادار (زیرا مقادیر معناداری کمتر از ۰/۰۵ شده است) وجود دارد. علاوه بر این شدت این رابطه قوی می‌باشد زیرا ضرایب همبستگی مذکور بیشتر از ۰/۷ شده‌اند و نزدیک به ۱ می‌باشند. در نتیجه با ارتقا معیارهای سرزندگی در این مکان‌های تاریخی، گردشگری در این نقاط نیز توسعه بیشتری پیدا می‌کند؛ به عبارتی دیگر برای تقویت و توسعه گردشگری در این مکان‌ها و سراهای تاریخی بایستی به تقویت و بهبود معیارهای سرزندگی پرداخت. (جدول ۴)

سرای پهلوان رزاز				+												+				
سرای مهربان منش	+										+		+	+					+	+

نتیجه گیری

محدوده‌های تاریخی فضاهای بااهمیتی برای مردم محسوب می‌شوند، چراکه دارای ارزش‌های تاریخی، کالبدی و فرهنگی می‌باشند. این مناطق به دلیل نمایش هویت شهرها، از ارزش بسیاری جهت جذب گردشگر برخوردارند. کشورهای توسعه‌یافته با بها دادن به گردشگری، توانسته‌اند علاوه بر منافع اقتصادی، سرزندگی را به بافت‌های تاریخی برگردانند. ولیکن این مهم در مناطق تاریخی کشور با کاهش تدریجی جمعیت و زوال اقتصادی روبرو است. بر این اساس بهره‌گیری از مدیریتی استراتژیک در برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری با تکیه بر پارامترهای سرزندگی امری ضروری به نظر می‌رسد. در تحقیق حاضر ضمن شناسایی مؤلفه‌ها و معیارهای سرزندگی در مکان‌های تاریخی با استناد به نظرات و آرای صاحب‌نظران و پژوهشگران متأخر، میزان اثرگذاری این معیارها بر توسعه گردشگری میراثی در ۴ سرای تاریخی مهربان منش، پهلوان رزاز، دبیرالملک و کاظمی واقع در منطقه ۱۲ تهران مورد مطالعه و سنجش واقع شده است. یافته‌های حاصل از بررسی آمارهای استنباطی حاکی از آن است که میزان تأثیرگذاری متغیرهای سرزندگی بر ارتقا سطح گردشگری میراثی در ۴ محدوده منتخب، از دیدگاه جامعه متخصصین و گردشگران با هم برابر نبوده؛ به این ترتیب که از نظر متخصصین متغیرهای تنوع بصری، زیبایی و تنوع کاربری بیشترین میزان اثربخشی و عامل‌های امکانات و تسهیلات ایمنی، کیفیت دسترسی و آسایش محیطی دارای کمترین میزان تأثیر بوده‌اند. این در حالی است که از دید گردشگران متغیر زیبایی و جذابیت بصری از بیشترین و معیارهای حضور پذیری، احساس امنیت و ایمنی فیزیکی از کمترین میزان تأثیر برخوردار می‌باشند. در راستای بررسی نوع و میزان رابطه میان سرزندگی و گردشگری شهری از دید جامعه آماری مشخص گردید که رابطه‌ای مستقیم و معنادار بین متغیرهای مورد بررسی در ۴ سرای تاریخی برقرار است، به نحوی که با ارتقا معیارهای سرزندگی در این مکان‌ها، گردشگری نیز توسعه بیشتری می‌یابد. نتایج این بخش با دستاوردهای پژوهش مقدم و همکاران (۱۳۹۷) همخوانی دارد، زیرا حفظ هویت تاریخی و فرهنگی بافت‌های فرسوده در گرو ارتقا معیارهای سرزندگی (تنوع - آسایش - دسترسی - امنیت) و زیست پذیری (اجتماعی - اقتصادی - کالبدی - فضایی - مدیریتی - زیست محیطی) می‌باشد. در حقیقت رابطه‌ای مستقیم و معنادار میان دو متغیر سرزندگی و احیای بافت برقرار است. همچنین با نتایج مطالعه صیامی و همکاران (۱۳۹۴) مطابقت دارد، چراکه در این پژوهش مشخص گردید که احیا و بازآفرینی کالبدی، فرهنگی - اجتماعی و کارکردی مکان‌های تاریخی (بازار قزوین)، زمینه‌ساز ارتقا سرزندگی اقتصادی محیط می‌گردد. نتایج پژوهش احمدی (۱۳۹۳) که نشان‌دهنده تأثیر مستقیم عوامل سرزندگی (تنوع، آسایش، دسترسی، ایمنی) بر احیای بافت تاریخی می‌باشد، نیز گویای برقراری رابطه‌ای دوسویه میان این دو متغیر است. از طرفی در بخش گردشگری با یافته‌های پژوهش حسین‌آبادی و همکاران (۱۳۹۹)، باصولی و همکاران (۱۳۹۸) هماهنگ است. در این پژوهش‌ها از عواملی مانند کیفیت دسترسی، آسایش محیطی و امنیت به‌عنوان عواملی تأثیرگذار در گسترش گردشگری فرهنگی و تاریخی یاد شده است. نتایج حاصل از ارزیابی وضعیت هر یک از پارامترهای سرزندگی در سراهای تاریخی مبین آن است که از دیدگاه متخصصین به‌جز عامل زیبایی و جذابیت‌های بصری که در هر ۴ محدوده مورد پژوهی به یک اندازه و در یک سطح بوده، مابقی معیارها وضعیت متفاوتی در این مکان‌ها نسبت به یکدیگر دارند. ولیکن از منظر گردشگران، وضعیت هر عامل در هر یک از سراهای تاریخی با هم تفاوت دارند. عاملی که بالاترین رتبه را در هر یک از سراهای تاریخی از منظر هر دو گروه آماری کسب نموده، دارای وضعیت بهتری نسبت به بقیه می‌باشد. این اولویت‌بندی‌ها نشان از وضعیت مطلوب‌تر هر یک از معیارهای سرزندگی در یک محدوده تاریخی نسبت به سه محدوده دیگر می‌باشد. این در حالی است که معیار موردنظر بایستی در هر ۴ محدوده تاریخی نامبرده در شرایطی بهینه قرار داشته

باشد، چراکه وضعیت نامطلوب یک شاخص در یک محدوده تاریخی موجب کم‌رنگ شدن میزان سرزندگی در مکان مورد هدف نسبت به سایر مکان‌ها می‌گردد. دستاوردهای نظری پژوهش حاضر در مرتبه قیاس با پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه گردشگری، خاصه گردشگری میراثی گویای این مطلب است که اکثر تحقیقات و مطالعات صورت گرفته در ایران بیش‌تر به بررسی چالش‌ها، مشکلات، موانع و مزایای گسترش گردشگری و راهکارهای بهره‌گیری از این رویکرد در راستای احیای مجموعه‌های تاریخی پرداخته‌اند و کم‌تر به مقوله سرزندگی و شاخص‌های آن به‌عنوان یکی از رویکردهای مؤثر در جهت رونق صنعت گردشگری و جذب گردشگر توجه نموده‌اند. پژوهش کنونی به‌صورت موردی به نقش مؤثر سرزندگی با استفاده از معیارها و شاخص‌های منبعث از بررسی تطبیقی دیدگاه‌ها و آرای صاحب‌نظران و پژوهشگران داخلی و خارجی، در توسعه و سامان‌دهی گردشگری شهری پرداخته است که با توجه به اهمیت سرزندگی در شهر در عصر جذب سرمایه و گردشگر، این مهم نه‌تنها اهمیت داشته بلکه ضروری می‌نماید. حال با شناسایی و بررسی نقش مؤلفه‌های سرزندگی در ارتقاء گردشگری میراثی در مکان‌های تاریخی انتظار می‌رود متولیان و دست‌اندرکاران امور شهری پایتخت ایران زمین، با حساسیت بیشتر نسبت به یادگارهای تاریخی به‌جای مانده از گذشته، و اعمال صحیح معیارهای ارتقادهنده سرزندگی در مکان‌های تاریخی شهر تهران، ضمن احیا و باززنده‌سازی این مکان‌های ارزشمند، فضایی مطلوب را جهت جذب بازدیدکنندگان فراهم آورند. همچنین انتظار می‌رود مساعدت بیشتری از جانب سازمان‌های متولی از جمله میراث فرهنگی و گردشگری، دفاتر احیا و نوسازی بافت فرسوده و همین‌طور شهرداری منطقه با پژوهشگران و محققان در راستای و پیشبرد هر چه بهتر فرآیند پژوهش به عمل آید، چراکه از جمله محدودیت‌های اصلی تحقیق حاضر عدم همکاری متخصصان فعال در ارگان‌های نامبرده بوده است. امید است نوشتار حاضر به‌عنوان مبنایی برای پژوهش‌های آتی که در این زمینه انجام می‌پذیرد، مورداستفاده قرار گیرد و پیشنهادها و راهکارهای منطقی و قابل‌اجرا در راستای تحقق این مهم از جانب محققان و پژوهشگران بعدی ارائه گردد.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله که برگرفته از رساله دکتری می‌باشد حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) احمدی، علی (۱۳۹۳) بررسی وضعیت سرزندگی بافت‌های هدف برنامه‌های بازآفرینی شهری و ارائه راهکارهای ارتقاء آن (نمونه موردی: محله شیوا، تهران)، نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، دوره ۴، شماره ۴۷ و ۴۸، صص. ۸۵-۹۶.
- ۲) اسکندری‌مقدم، مریم و مهدوی، افسون (۱۳۹۵) توسعه گردشگری جهت ارتقا کیفیت محیط شهری با حفظ و تقویت رویکرد تاریخی، دومین همایش ملی فرهنگ، گردشگری و هویت شهری، ۲۸ دی‌ماه ۱۳۹۵، دانشگاه پیام نور، صص. ۴۵-۲۰.
- ۳) باصولی، مهدی؛ هاشمی، سیدسعید؛ ایمانی خوشخو، محمدحسین؛ میرغفوری، سیدحیب‌الله (۱۳۹۸) نقش عوامل مؤثر گردشگری فرهنگی در توسعه کارآفرینی شهر میراث جهانی یزد، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، دوره ۹، شماره ۳۹، صص. ۸۹-۷۹.
- ۴) بحرینی‌زاده، منیجه و زمانی، زینب (۱۳۹۴) تعیین جایگاه مکان‌های تاریخی ایران با تحلیل اهمیت، عملکرد ویژگی‌ها و رویکرد نقشه ادراکی از دید گردشگران خارجی (مطالعه تخت جمشید، عالی‌قاپو و مسجد جامع اصفهان)، پژوهش‌های مدیریت در ایران، دوره ۱۹، شماره ۱، صص. ۵۶-۳۱.
- ۵) حاجی‌نژاد، علی؛ پورطاهری، محمد؛ احمدی، علی (۱۳۸۷) تأثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی-فضایی مناطق شهری، مطالعه موردی: شهر بانه، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۰، دوره ۲، صص. ۹۱-۱۰۹.
- ۶) رحیمی، عبدالرحیم و توسلی، میترا (۱۳۹۸) تبیین رابطه سرمایه‌گذاری فرهنگی با توسعه جاذبه‌های گردشگری شهر تهران (مطالعه موردی: سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری شهر تهران)، جغرافیایی فضای گردشگری، دوره ۹، شماره ۳۳، صص. ۶۷-۵۵.
- ۷) روستایی حسین‌آبادی، عادل؛ قلی‌پور سلیمانی، علی؛ شبگو منصف، محمود؛ دل‌افروز، نرگس (۱۳۹۹) بازاریابی قابلیت‌های فرهنگی - تاریخی، گردشگری شهری مطالعه موردی: استان گیلان، فصلنامه گردشگری شهری، دوره ۷، شماره ۴، صص. ۳۳-

۲۱

- (۸) رهنمایی، محمدتقی؛ ملک‌نیا، محبوبه؛ جهانیان، منوچهر (۱۳۹۰) نقش محورهای فرهنگی و تاریخی منطقه ۱۲ در توسعه گردشگری شهر تهران، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، دوره ۳، شماره ۴، صص. ۱۰۰-۸۳.
- (۹) زارع اشکذری، سیدمحمد؛ سقایی، محسن؛ موسوی، میرنجف؛ مختاری ملک‌آبادی، رضا (۱۳۹۵) تحلیلی بر نقش جاذبه‌های میراث فرهنگی در توسعه و جذب گردشگری شهری در ایران مرکزی (مطالعه موردی: شهر یزد)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۸، شماره ۳، صص. ۱۰۱-۸۲.
- (۱۰) زال، محمدحسن؛ رمضان زاده لسبوئی، مهدی؛ جوربنیان، فرشته (۱۳۹۹) موزه‌های باستان‌شناختی و نقش آن در توسعه گردشگری میراث فرهنگی در شهرهای تاریخی (مطالعه موردی: موزه خانه کلبادی شهر ساری)، فصلنامه گردشگری شهری، شماره ۷، دوره ۱، صص. ۵۰-۳۷.
- (۱۱) سلیمانی مقدم، پرویز؛ قندهاری، محمد؛ پیری، فاطمه (۱۳۹۷) تحلیل زیست‌پذیری و سرزندگی بافت‌های فرسوده (مطالعه موردی: محله عامری شهر اهواز)، فصلنامه مطالعات ساختار و کارکرد شهری، دوره ۵، شماره ۱۷، صص. ۱۱۴-۹۳.
- پنجاه‌شفیعی رودپشتی، میثم؛ اسعدی، میرمحمد؛ محمدمیرزایی، نگار (۱۳۹۶) تحلیلی بر جایگاه و سطح تحقق مسئولیت‌پذیری اجتماعی در صنعت گردشگری (مورد مطالعه: سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری استان یزد)، مدیریت سرمایه اجتماعی، دوره ۴، شماره ۳، صص. ۳۵۱-۳۳۳.
- (۱۳) شیخ‌حسینی، حسین (۱۳۹۴) مطالعه گردشگری میراثی تاریخی با رویکرد تحکیم هویت ملی بر اساس نظریه بنیادین (مطالعه موردی تهران)، اولین کنگره ملی راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار در بخش‌های توسعه علم و فناوری، ۱۵ آذرماه، دانشگاه تهران، صص. ۷۸-۵۱.
- (۱۴) صیامی، قدیر؛ اختری تلکه، اکرم؛ خانی‌زاده، محمدعلی (۱۳۹۴) سنجش معیارهای سرزندگی اقتصادی بازارهای تاریخی ایران با رویکرد بازآفرینی (مطالعه موردی: بازار تاریخی قزوین)، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۵، شماره ۳۴، صص. ۶۵-۴۰.
- (۱۵) عباس‌زاده، مظفر و آیشم، معصومه (۱۳۹۶) تعریف محور تاریخی، فرهنگی و گردشگری در بافت کهن شهر ارومیه (نمونه مطالعاتی: محله مهدی‌القدم)، نشریه جستارهای شهرسازی، دوره ۲ شماره ۴۸، صص. ۳۱-۱۲.
- (۱۶) قربانی، حمید؛ افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین؛ هاشمی، سید سعید؛ زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۹۹) ارائه الگوی مدیریت راهبردی فضایی گردشگری میراث شهری (مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران)، گردشگری و توسعه، دوره ۹، شماره ۳، صص. ۹۰-۷۳.
- (۱۷) نجمی، شمس‌الدین؛ شرفی، حجت‌الله؛ صاحب‌گراغانی، یاسر (۱۳۹۶) تحلیل یادمان‌های تاریخی گردشگری شهری با استفاده از تکنیک‌سوات (مطالعه موردی: شهر کرمان)، مجله مطالعات ایرانی، دوره ۴، شماره ۳، صص. ۱۹۹-۱۸۲.
- 18) Abbaszadeh, M & Aishm, M. (2017) Definition of historical, cultural and tourism axis in the ancient context of Urmia (study sample: Mahdia Al-Qadam neighborhood), Journal of Urban Studies, Vol. 2, No. 48, pp. 12-31. [In Persian].
- 19) Ahmadi, A. (2014) A Survey of the Vitality Status of the Target Tissues of Urban Reconstruction Programs and Presenting Strategies for Its Promotion (Case Study: Shiva Neighborhood, Tehran), Journal of Urban Planning and Architecture of Haft Shahr, Vol. 4, No. 47 & 48, pp. 85-96. [In Persian].
- 20) Bahreini Zadeh, M. & Zamani, Z. (2021) Positioning Iran's Historical Sites from the View Points of foreign Tourists by Perceptual Mapping. Management Research in Iran, Vol.19, No.1, pp.1-21. [In Persian].
- 21) Basoli, M. & Hashemi, S. & Imani Khoshkhou, Mohammad Hossein. & Mirghfori, Seyed Habibollah. (2019) The role of effective factors of cultural tourism in the development of entrepreneurship in the World Heritage City of Yazd, Islamic Iranian City Studies, Vol. 9, No 39, pp.79-89. [In Persian].
- 22) Chen, C. F. & Chen, F. S. (2020) Experience Quality, Perceived Value, Satisfaction and Behavioral Intentions for Heritage Tourists, Tourism Management, Vol.3, No.1, pp.29-35.
- 23) Dickinson, J. E. & Peeters, P. (2014) Time, tourism consumption and sustainable development. International journal of tourism research, Vol.16, No.1, pp.11-21.
- 24) Eskandari-Moghaddam, M. & Mahdavi, A. (2016) Tourism Development to Improve the Quality of Urban Environment by Preserving and Strengthening the Historical Approach, Second National Conference on Culture, Tourism and Urban Identity, January 19, 2016, Payame Noor University, pp.45- 20. [In Persian].
- 25) Ghorbani, H. & Eftekhari, A. & hashemi, S. & Zahedi, S. (2020) Presentation of Strategic Management Model of Urban Heritage Tourism (Case Study: Tehran Metropolis), Journal of Tourism and Development, Vol.9, No.3, pp.73-90. [In Persian].

- 26) Hajinejad, A. & Pourtaheri, M. & Ahmadi, A. (2010) People's Participation and Rural Development in Solgi District of Nahavand County. *Human Geography Research*, Vol.42, No.70, pp.91-109. [In Persian].
- 27) Hristić, N. D. & Stefanović, N. & Milijić, S. (2020) Danube River Cruises as a Strategy for Representing Historical Heritage and Developing Cultural Tourism in Serbia, *Sustainability*, Vol.12, No.24, pp.23-56.
- 28) Ismail, N. & Masron, T. & Ahmad, A. (2014) Cultural heritage tourism in Malaysia: Issues and challenges, *Journal of Tourism and Cultural Change*, Vol.12, No.2, pp.34-54.
- 29) Jovicic, D. (2016) Cultural tourism in the context of relations between mass and alternative tourism, *Current Issues in Tourism*, Vol.19, No.6, pp.605-612.
- 30) Lak, A. & Gheitasi, M. & Timothy, D. J. (2020) Urban regeneration through heritage tourism: cultural policies and strategic management, *Journal of Tourism and Cultural Change*, Vol.18, No.4, pp.386-403.
- 31) Megeirhi, H. A. & Woosnam, K. M. & Ribeiro, M. A. & Ramkissoon, H. & Denley, T. J. (2020) Employing a value-belief-norm framework to gauge Carthage residents' intentions to support sustainable cultural heritage tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.28, No.9, pp.1351-1370.
- 32) Moric, I. & Pekovic, S. & Janinovic, J. & Perovic, D. & Griesbeck, M. (2021) Cultural Tourism and Community Engagement: Insight from Montenegro, *Business Systems Research: International journal of the Society for Advancing Innovation and Research in Economy*, Vol.12, No.1, pp.164-178.
- 33) Najmi, Sh. & Sharafi, H. & Saheb Garaghani, Y. (2017) Analysis of historical monuments of urban tourism using SWOT technique (Case study: Kerman city), *Journal of Iranian Studies*, Vol. 4, No. 3, pp.182-199. [In Persian].
- 34) Panagiotopoulou, M. & Somarakis, G. & Stratigea, A. (2020) Smartening up participatory cultural tourism planning in historical city centers, *Journal of Urban Technology*, Vol.27, No.4, pp.3-26.
- 35) Park, E. & Choi, B. K. & Lee, T. J. (2019) the role and dimensions of authenticity in heritage tourism, *Tourism Management*, Vol.74, No.1, pp.99-109.
- 36) Rahimi, Abdolrahim. & Tavassoli, Mitra. (2019) Explaining the relationship between cultural investment and the development of tourist attractions in Tehran (Case study: Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization of Tehran), *Geographical Tourism Area*, Vol. 9, No. 33, pp.55-67. [In Persian].
- 37) Rahnamaei, M. T. & Malaknia, B. & Jahanian, M. (2011) The Role of Cultural and Historical Axes of Region 12 in the Development of Tourism in Tehran, *Journal of New Attitudes in Human Geography*, Vol. 3, No. 4, pp. 83-100. [In Persian].
- 38) Roustaei Hossein Abadi, A. & Gholipour Soleimani, A. & Shabgoomonsef, M. & Delafrooz, N. (2021) Marketing of Cultural-Historical Capabilities of Urban Tourism Case Study: Gilan Province, *Journal of Urban Tourism*, Vol.7, No.4, pp.21-33. [In Persian].
- 39) Santa, E. D. & Tiatco, A. (2019) Tourism, heritage and cultural performance: Developing a modality of heritage tourism, *Tourism Management Perspectives*, Vol.31, No.3, pp.301-309.
- 40) Shafiee, M. & Asadi, M. & Mohammad Mirzaei, N. (2017) An Analysis of the Position and Level of Social Responsibility in Tourism Industry (Case: Yazd Cultural Heritage Organization), *Social Capital Management*, Vol.4, No.3, pp.333-351. [In Persian].
- 41) Sheikh Hassani, H. (2015) Study of historical heritage tourism with the approach of consolidating national identity based on fundamental theory (Tehran case study), the first national congress of strategies for achieving sustainable development in the fields of science and technology development, December 6, University Tehran, pp.51-78. [In Persian].
- 42) Siami, G. & Akhtari Takaleh, A. & Khanizadeh, M. (2016) Evaluation of economic vivaciousness criteria in historic bazaars of Iran: developing a recreation point of view: the case of Qazvin historic bazaar, *Journal of Geography Environment Preparation*, Vol.9, No.34, pp.1-26. [In Persian].
- 43) soleimanimoghadam, P. & Ghandhari, M. & piri, F. (2019) Analysing livability and vitality of urban eroded structures (A Case study of Ameri neighborhood of Ahvaz, *Urban Structure and Function Studies*, Vol.5, No.17, pp.93-114. [In Persian].
- 44) Zaal, M. & Ramezanzadeh Lasbooe, M. & Jourbonian, F. (2020) Ancestral museums and its role in the development of cultural heritage tourism in historic cities (Case Study Kolbadi house's museum in Sari), *Journal of Urban Tourism*, Vol.7, No.1, pp.37-50. [In Persian].
- 45) Zare Ashkezari, S. & Saghaei, M. & Mousavi, M. & Mokhtari Malekabadi, R. (2016) Analysis of the Role of Cultural Heritage Attractions in Development of Urban Tourism in Central Iran) Case Study: Yazd City), *Human Geography Research*, Vol.48, No.3, pp.407-427. [In Persian].